

## KAPITAALSSTRATEGIEËN EN REGIONALISERING IN BELGIE : ENKELE VRAGEN EN BEDENKINGEN

J. BUNDERVOET

### INLEIDING

In de onderstaande tekst wordt het fenomeen van de regionalisering beschouwd in zijn verband met de tewerkstelling, de industriële structuur en het investeringsbeleid. Het betreft hier een omvangrijk studiedomein, dat evenwel door arbeidssociologen in ons land (in het bijzonder in Vlaanderen) slechts terzijde en occasioneel is betreden. Met name vanuit het thema van de regionalisering is de arbeidssociologische theorievorming en materiaalverzameling schaars te noemen. Dit is misschien te wijten aan het feit dat in de politieke wereld en de publieke opinie aan de economische structuren tot voor kort de belangrijkste centripetale krachten werden toegeschreven die het unitaire België in stand hielden, respectievelijk houden. Daaraan wordt thans wel

getwijfeld, mede onder invloed van hetgeen vanuit verschillende hoeken wordt voorgesteld als de ongelijke ontwikkeling van de industriële- en tewerkstellingscrisis in Vlaanderen en Wallonië.

Intussen is de materiaalverzameling vanuit de regionale probleemstelling nauwelijks het niveau overstegen van de vergelijkingen van louter beschrijvende, opsommende aard. Hierbij is men noodgedwongen beperkt door het cijfermateriaal dat verzameld wordt rond indicatoren die vanuit neo-klassiek economisch perspectief betekenis hebben. Dergelijk materiaal - dat overigens aan beide zijden van de taalgrens heel verschillende interpretaties blijkt uit te lokken - is niet geëigend om reële economische processen en belangenconfrontaties historisch en sociologisch te helpen duiden. De studie van dit laatste soort feiten lijkt niettemin van eminent belang om vragen rond 'segregatie en integratie in een pluralistische samenleving' te beantwoorden.

Zulke vragen zijn : in welke mate en op welke wijze zijn economische en industriële differentiaties - historisch gezien - gaan samenvallen met culturele en politieke scheidslijnen, of hebben zij deze veroorzaakt ? Of, indien men het negatief wil formuleren : in welke mate hebben bepaalde historische interregionale economische afhankelijkheidsverhoudingen aan betekenis ingeboet, zodat vrijer spel werd gegeven aan politieke en culturele segregatietendensen ? Met dit referaat bestaat enkel de bedoeling over een aantal vragen bedenkingen te formuleren. Ik ben er mij van bewust dat bijkomend onder-

zoek en literatuurstudie (in het bijzonder m.b.t. ruimtelijke arbeidsdeling en sociaal-ruimtelijke problematiek) nodig zullen zijn om een coherente en adequate probleemstelling mogelijk te maken. De elementen die hier aangebracht worden zijn nog te partieel en te weinig op elkaar betrokken, opdat een dergelijke pretentie thans zou kunnen gekoesterd worden. Ik neem mij voor drie discussiepunten te behandelen :

- 1° hoe kan de regionale problematiek in België maatschappijwetenschappelijk adequaat benaderd worden (probleem van het analyseniveau) ?
- 2° welk materiaal is beschikbaar en hoe kan dit geïnterpreteerd worden (probleem van beschikbare onderzoeksgegevens) ?
- 3° welke hypothesen met betrekking tot de regionalisering kunnen geformuleerd worden op grond van de schaarse kwalitatieve onderzoeksgegevens over de historische ontwikkeling van de Belgische economische structuren en machtsverhoudingen ?

## 1. INDUSTRIALISERING EN KLASSENSTRIJD

Nagenoeg niemand zal ontkennen dat de regionaliseringsproblemen in België nauw verbonden zijn met de historische grilligheden van het industrialiseringsproces. Men lijkt echter - vooral in Vlaamse intellectuele kringen - veel meer moeite te hebben om de centrale mechanismen en machtsverhoudingen die dit industrialiseringsproces bepalen, in verbinding te brengen met de sociaal-economische en politieke bewegingen die de Belgische maatschappij kenmerken.

Zoals ook J. Vilrocx in zijn referaat stelt, is het meest gangbare en totnogtoe wellicht ook het meest bruikbare perspectief ter verklaring van de 'specifieke Belgische problematiek' dat van de breukvlak- en verzuilingsbenadering. Deze benadering "gaat uit van het bestaan van structurele economische machtstegenstellingen, die tussen werkgevers en werknemers, en van de voornaamste superstructurele opposities, nl. die tussen katholieken en vrijzinnigen en tussen franstaligen en nederlandstaligen. Met behulp van deze drie dichotomieën is het inderdaad mogelijk om de meest betekenisvolle periodes en gebeurtenissen systematisch te onderzoeken, enerzijds in termen van fundamentele conflicten die hebben plaatsgevonden, anderzijds in termen van coalitievorming door breuklijndoorkruisende solidariteiten."

Vilrocx' kritiek lijkt mij terecht als hij er op wijst dat de beoefenaars van het breuklijn- en verzuilingsmodel meestal impliciet uitgaan van een vrij grote mate van autonomie tussen de spanningsvelden. Hijzelf meent dat een rangorde moet aanvaard worden, waarbij met name de economische breuklijn centraal is gesteld : hij legt de nadruk op "het gegeven dat het economisch domein aan de basis ligt van ontwikkelingen op de twee andere domeinen".

Het komt mij voor dat dit m.i. verantwoord uitgangspunt in de oren van heel wat Vlaamse intellectuelen als een ketterij moet klinken. Zij zijn er immers aan gewend geraakt, de 'Vlaamse economische bewustwording.' als een appendix te zien van de Vlaamse culturele emancipatiebeweging (1), en de interregionale verschillen te verbinden aan verschillen in 'volks-

aard'. Weliswaar zullen zij erkennen dat een aantal economische omgevingsfactoren tijdens de laatste halve eeuw ten gunste van Vlaanderen en ten nadele van Wallonië hebben gespeeld, maar - overigens terecht - zullen zij niet geneigd zijn aan deze factoren een determinerende rol toe te kennen.

Ik bepleit hier geenszins een economisch determinisme. Evenwel, de breukvlakentheorie moge dan al enige verklaring bieden voor de ingewikkelde handel en wandel op het Belgische politieke toneel, de geringe aandacht voor het economisch breukvlak laat veronderstellen dat het economische door de meeste waarnemers slechts in rekening wordt gebracht in zover het voor de schermen wordt opgevoerd. Wat achter de schermen plaatsgrijpt moge dan al moeilijk bereikbaar zijn voor wetenschappelijke waarneming, dit blijft echter een onvoldoende reden om het bij voorbaat buiten beschouwing te laten.

Een meer adequate benadering wordt m.i. belemmerd omdat aan de begrippen 'economische structuur' en 'economische factoren' onder invloed van de neo-klassieke economische school een dusdanig a-politieke en verschraalde inhoud werd meegegeven (in functie van een boekhoudkundige beheersrationaliteit), dat zij als determinanten van maatschappelijke bewegingen en van politieke besluitvorming nauwelijks indruk kunnen maken. Economische structuur is herleid tot een door 'specifiek economische', abstracte wetten geregisseerd spel van indicatoren en cijferreeksen, waaruit elke verwijzing naar economische machtsverhoudingen en belangentegenstellingen geweerd is. In dezelfde orde van gedachten wordt de economie begrepen als een beslissingsterrein naast en tegenover het poli-

tieke besluitvormingssysteem. Parallel daarmee wordt de tegenstelling geformuleerd tussen rationeel economisch handelen en irrationeel politiek handelen, al zien sommigen in navolging van Weber 'de rationaliteit' - die historisch het eerst in het economisch domein geïncarneerd werd - geleidelijk doordringen tot andere maatschappelijke domeinen ('la société programmée', 'de post-industriële samenleving').

De notie van de scheiding tussen het politieke en het economische (waaraan de scheiding tussen economie en andere maatschappijwetenschappen debet is) kenmerkt de gangbare opvattingen over 'de post-industriële maatschappij', 'de gemengde economie', 'de welvaartstaat'. Stuk voor stuk zijn deze concepten pogingen tot negatie of mystificatie van de economische machtsverhoudingen en de klassenstrijd in de naoorlogse industriële maatschappij.

Dat deze concepten met name door de Vlaamse intelligentsia gretig worden overgenomen, zou m.i. kunnen verklaard worden door de historische achtergrond van een Vlaamse Beweging die als elitebeweging gekenmerkt werd door een vroegtijdige alliantie van klassen en klassefracties over de economische breuklijn heen. Het ontstaan en de ontwikkeling tussen beide wereldoorlogen van zowel de populistische als de corporatistische ideologie in Vlaanderen lijkt deze hypothese te ondersteunen. Ik zal hierop in het derde deel van dit referaat terugkomen, maar ik wil hier alvast de aandacht vestigen op de invloed die dergelijke ideologieën (en de onderliggende allianties) ook vandaag nog uitoefenen op het maatschappijwetenschappelijk denken in Vlaanderen : er is nage-

noeg geen aandacht voor de feitelijkheid en de studie van economische belangenconfrontaties en klassenstrijd.

Niettemin ben ik de mening toegedaan, dat de industriële ontwikkeling in België tot op vandaag fundamenteel gekenmerkt is door klassenstrijd, d.i. door confrontatie van belangengroepen op grond van hun onderscheiden positie in het economisch produktieproces. Dit produktieproces is doorheen de verschillende fasen van industrialisering steeds beheerst geweest, ja zelfs in toenemende mate beheerst door kapitalistische verhoudingen, d.i. verhoudingen van uitbuiting van de ene klasse door de andere in functie van meerwaardecreatie en kapitaalsaccumulatie.

Aldus kan er op dit ogenblik geenszins sprake zijn van een 'post-industriële' samenleving, waarin de klassentegenstellingen zouden opgelost zijn, alsof de alom vast te stellen economische concentratie en centralisering op wereldvlak nu ineens buiten de uitbuitingsrelatie - als historische basisvoorwaarde voor de kapitaalsaccumulatie - tot stand zou komen. Zowel de periode van de 'welvaartstaat' als de huidige crisisperiode kunnen beschouwd worden als fasen in de ontwikkeling van de kapitalistische industrialisering, waarbij elke volgende fase tot op zekere hoogte verschilt van de voorgaande, wegens veranderende nationale en internationale economische en politieke constellaties waaraan het kapitalistisch systeem zich aanpast, respectievelijk moet aanpassen om te overleven.

De dynamiek van dit systeem drijft op het fundamenteel conflict tussen kapitaal en arbeid en op de strijd tussen de afzonder-

lijke kapitalen. In dit conflict zijn, gezien de institutionalisering van de uitbuitingsrelatie (het zgn. 'industrial relations'-systeem), de verhoudingen tussen de partijen erg asymmetrisch, waardoor de werknemers zich door de band in een defensieve positie bevinden. Hetgeen aldus klassenstrijd genoemd wordt, komt op sociaal-economisch, politiek en ideologisch vlak tot uiting in een reeks van afgeleide conflicten, die rechtstreeks of onrechtstreeks te maken hebben met de controle over het arbeidsproces en het handhaven, resp. vergroten van de macht tot private toeëigening van de meerwaarde.

In dit klassenconflict heeft de staat van meet af aan een belangrijke rol gespeeld. De strijd om de controle op het arbeidsproces en de toeëigening van de meerwaarde is immers nauw verweven met de strijd om de verwerving van, de beschikking over en de aanwending van staatsmacht. Het burgerlijke 'horror'-sprookje, alsof staatsinterventie pas in het stadium van de 'gemengde economie' optreedt, wordt ontkracht door de verregaande staatsingreep ter beveiliging van private toeëigening, tot bevordering van kapitaalaccumulatie en ter disciplineren van de arbeidskrachten, die sinds het begin van de kapitalistische industrialisering kan vastgesteld worden.

In het algemeen is het belang van het staatsoptreden gelegen in de stabilisering van de maatschappelijke verhoudingen, en dit zijn in een burgerlijke staat in wezen kapitalistische produktieverhoudingen. Dit burgerlijk karakter van de staat bestaat er niet zozeer in dat die staat het instrument is van de heersende klassen, maar wel dat zij de voortdurend bedreigde maatschappelijke stabiliteit op zo'n wijze kan



handhaven, dat de burgerij daarin de heersende klasse is en kan blijven : het fundamenteel belang van de burgerij ligt in de instandhouding van de privaateigendom van de produktie-middelen.

Het lijkt mij niet zonder belang even in te gaan op het verband tussen de burgerlijke staat en de klassenstrijd, omdat juist de problematiek van de regionalisering vanuit dit verband om verduidelijking vraagt.

Stuurman noemt een aantal functies op van de burgerlijke staat (2) :

1° Een eerste en elementaire functie van de staat bestaat in het garanderen van de rechtsbetrekkingen in het algemeen en van het privaatrecht (vnl. de privé-eigendom en het contractrecht) in het bijzonder, en dit op een consistente en berekenbare wijze. Daardoor worden de voorwaarden geschapen en in stand gehouden voor het bestaan van twee klassen, een minderheid die de produktiemiddelen bezit en controleert, en een meerderheid die daarvan structureel uitgesloten is, en die slechts zijn arbeidskracht heeft om te verkopen: daardoor wordt ook hun betrekking gereguleerd. Ook wordt in het privaatrecht de voor het kapitalisme specifieke scheiding gegarandeerd tussen de politieke processen (in de staat) en de reproductieruimte van het kapitaal (de economie). Het investeringsbeleid van de kapitaalbezitters kan dan niet op rechtstreekse wijze door de staat beïnvloed worden, de produktie is een rechtsvrije zone. De peripetieën van de Belgische economische indicatieve en contractuele plannen en, meer recent, van het 'Nieuw Industrieel Beleid' illustreren dit

helemaal.

2° Een tweede, even elementaire staatsfunctie is het garanderen van het geld, als middel dat de accumulatie en de circulatie van het kapitaal mogelijk maakt (door uniformering van de munteenheid, door de geldigheidswaarborg van het papiergeld, door het scheppen van institutionele voorwaarden voor de kapitaalverschaffing).

3° Een derde staatsfunctie heeft betrekking op het tot stand brengen van een aantal materiële algemene produktievoorwaarden, vooral i.v.m. transport en communicatie (auto-, spoor- en waterwegenaanleg, telecommunicatie, water- en energievoorziening).

4° Door het nemen van een aantal maatregelen op het vlak van de economische politiek neemt de staat verder ook gaandeweg de functie op zich het accumulatieniveau van het kapitaal te beschermen. Kartelwetgeving, bezuiniging op staatsuitgaven, overname of subsidiëring van noodlijdende bedrijven, organisatie van wetenschappelijk spitsonderzoek, protectionistische regelingen en overheidsbestellingen zijn even zoveel tegenmaatregelen die tegen de tendentiële daling van de winstvoet kunnen gezet worden.

5° Ten slotte heeft een andere belangrijke functie van de staat betrekking op de reproductie van de arbeidskracht. Nadat de staat in het vroegkapitalisme heeft bijgedragen tot de schepping van een proletariaat (door aantasting van de positie van boeren en ambachtslieden, door strenge wetten tegen landloperij en lediggang), gaat zij er, in reactie op wantoestanden, toe over minimumvoorwaarden voor de fysieke reproductie van de arbeidskracht in te stellen : beperking

van vrouwen- en kinderarbeid, een minimum aan gezondheids- en sociale voorzieningen. Door het hele onderwijsbeleid gaat de staat later ook instaan voor de (re)productie van de kwalificatie van de arbeidskracht. Door een aantal maatregelen inzake arbeidswetgeving, gezinspolitiek en migratiebeleid reguleert de staat de verhoudingen op de arbeidsmarkt en de aanvoer van bepaalde categorieën arbeidskrachten. En hij neemt ook een rol op zich m.b.t. de regulering van het arbeidsreserveleger : eerst door een armenwet, later door een werklozenregeling.

De voorstelling van de genoemde functies mag geen aanleiding geven tot een finalistische interpretatie (de 'bedoelingen' van de staat), want de staat is noch een subject dat de belangen van één klasse behartigt, noch een arbitrerende instantie die boven de klassen kan geplaatst worden. De staatsvorming is een objectief proces, onderhevig aan en voorwerp van klassenstrijd. De wijze waarop en de mate waarin de verschillende staatsfuncties worden vervuld is resultante van een stel confrontaties tussen klassen en klassefracties. De arbeidersbeweging kan binnen het kader van de burgerlijke staat gedeeltelijke successen boeken, en slechts door voortdurende compromisvorming weet deze staat zich te handhaven. Die confrontaties vinden plaats bij massa-acties, stakingen en verkiezingen, maar evenzeer in de vorm van interne politieke strijd, door het afwegen van belangen bij 'het stellen van prioriteiten', in de vorm van ad hoc reacties op afzonderlijke crisisachtige ontwikkelingen op deelterreinen. Zij leiden tot de uitbouw van diverse staatsapparaten met uiteenlopende en soms tegenstrijdige rationaliteiten, gelieerd met verscheidene

belangen, klassen en klassefracties. De objectieve samenhang van die vaak ongecoördineerde politieken en apparaten berust uitsluitend op het feit dat ze alle verbonden zijn met posities in een vermaatschappelijkt produktieproces. Organisatorische tegenstellingen tussen staatsapparaten en -politieken verwijzen uiteindelijk naar de tegenstellingen van de klassenstrijd zelf, zijn de materiële neerslag van tegengestelde klassebelangen. Zodoende bevindt de staat zich in een krachtenveld van meerdere klassen en klassefracties, en speelt de klassenstrijd zich ook in de staat af.

Deze enigszins lange uitweiding over het verband tussen burgerlijke staat en klassenstrijd lijkt mij niet overbodig, omdat hierdoor het kader wordt geschetst waarbinnen het probleem van de regionalisering in België op een m.i. meer adequate manier kan toegelicht worden. Dit probleem wordt aldus niet gesimplifieerd door de aanname van een Vlaams-Waalse polarisatie op grond van onderlinge rivaliteit van twee 'volkeren' om de verdeling van economische middelen en politieke macht, waarbij een soort van collectieve meerderwaardigheids- en minderwaardigheidsgevoelens als laatste verklaring fungeren.

Het gaat niet om een gemoderniseerde uitgave van de Gulden-sporenslag of de strijd van de 600 Franchimontezen. De verhoudingen en de polarisaties zijn complexer en ontlenen deze complexiteit aan de wederwaardigheden van de klassenstrijd. Het is de fundamentele belangenconfrontatie tussen kapitaalbezitters en werknemersklasse die in de verschillende regio's en subregio's, evenals in de verschillende produktiesectoren,

aan de verhoudingen tussen de klassen en de klassefracties onderling en aan hun relatie tot de staatsapparaten doorheen de verschillende fasen van industrialisering gestalte geeft.

Van in het begin zijn diverse vormen van sociale ongelijkheid door het kapitalisme aangegrepen in al dan niet bewust bedoelde pogingen om de arbeidsvoorwaarden te drukken en de productiekrachten te disciplineren : de sociale ongelijkheid tussen geschoolde vakman en ongeschoolde, tussen bedienden en handarbeiders, tussen jongeren en ouderen, tussen mannen en vrouwen, tussen Belgen en gastarbeiders, tussen werknemers uit arbeidsintensieve en kapitaalsintensieve ondernemingen... Het is niet ondenkbaar dat die arbeidsmarktsegmentering in bepaalde fasen van de industrialisering ook een regionale dimensie aanneemt. De vraag is alleen hoe dit zich concreet-historisch in België heeft afgespeeld, hoe dit op een gegeven ogenblik heeft geleid tot een bepaalde institutionele ombouw van gedeelten van het staatsapparaat in 'regionaliserende' richting, en welke klassefracties of -allianties deze ontwikkelingen hebben beïnvloed.

In dit analysekader lijkt mij de studie van de verhoudingen van de verschillende fracties van de burgerij of de bezittende klasse tot de staat van primordiaal belang, omdat kan verondersteld worden dat de Belgische burgerlijke staat in eerste instantie vanuit deze verhoudingen werd uitgebouwd en tot op heden nog wordt gedomineerd. Dit houdt evenwel niet in dat de historische ontwikkeling en het optreden van de georganiseerde arbeidsklasse en van andere (bv. kleinburgerlijke) klassefracties uit het blikveld mag verdwijnen. Slechts met inachtnaam daarvan kan wellicht verduidelijkt worden waarom klassefracties uit de burgerij, afzonderlijk of in alliantie,

de ideologische tegenstellingen rond bepaalde scheidslijnen (linguïstische of levensbeschouwelijke) in bepaalde periodes voedsel hebben gegeven.

Dit lijkt mij immers het statuut te zijn van de (in de breukvlak- en verzuilingsbenadering vaak vooropgestelde) culturele en levensbeschouwelijke scheidslijnen : historische pogingen tot het bezweren van klassentegenstellingen in functie van de strijd van kapitaalfracties om de staatsmacht en om hetgeen de staatsmacht inhoudt aan garanties voor de bestending van privaateigendom en kapitaalsaccumulatie. De vraag is daarbij, waarom deze historische compromissen in België ogenschijnlijk zo'n levendig bestaan leiden, dat zij er in slagen de arbeidersklasse in dit land vrij grondig verdeeld te houden.

## 2. VLAANDEREN - WALLONIE : ONGELIJKE WELVAART OF ONGELIJKE CRISIS ?

De meeste gegevens waarover wij beschikken om de analyse van de regionalisering te stofferen, zijn tot stand gekomen en verspreid in het hete van de communautaire discussie in België. Weliswaar bestond reeds langer - vooral dan aan Vlaamse zijde - belangstelling voor economische vergelijkingen tussen de beide landsgedeelten, maar sinds 1960 is ook de aandacht in Wallonië hierop toegespitst. Rond die tijd drong blijkbaar het besef door dat, op industrieel vlak, "la Flandre semble égaler la Wallonie" (3). Wellicht heeft vooral het bekend worden, in diezelfde periode, van de plannen

voor de vestiging van het maritiem staalbedrijf SIDMAR te Zelzate de onrust in bepaalde Waalse kringen opgewekt.

Het is hier geenszins de bedoeling aan de hand van deze vergelijkende economische studies een bilan op te maken van de verschillen inzake de recente economische ontwikkeling en in Vlaanderen en Wallonië. Ik beperk mij ertoe enkele bedenkingen te formuleren aangaande de waarde en de betekenis van dergelijke vergelijkende studies en van het materiaal waarop zij steunen. Verschillende types van gegevens komen hier namelijk in voor.

1° Een eerste soort van gegevens is van het kwantitatief-beschrijvende type. Men wil er voornamelijk de groeiende dispariteit tussen beide landsgedeelten mee aantonen. Een typisch voorbeeld daarvan treft men aan in een samenvattend artikel van J. Bohets in De Standaard (11 maart 1981) :

"Wallonië is de geregionaliseerde fase van zijn bestaan ingegaan met een beklemmend gevoel van wanhoop. De nieuwe verslechtering van de conjunctuur, die halverwege 1980 intrad, leidde tot een daling van de industriële produktie en tot een versnelde stijging van de werkloosheid ... Eind 1980 lag de Waalse produktie nog slechts 5 % boven haar peil van 1970 en 4 % onder dat van 1974. In Vlaanderen daarentegen ... overtreft ze haar niveau van 1970 met 37 % en dat van 1974 met 13 %. De Vlaamse industrie groeide in de periode 1970-1980 dus zevenmaal sneller dan de Waalse (37 tegen 5 %).

De werkloosheidsgraad bedraagt in Wallonië 15,7 % van het aantal tegen werkloosheid verzekerden, tegen 12,9 %

in Vlaanderen en 12,6 % in Brussel. Tussen 1970 en 1977 verloor Wallonië 13,1 % van zijn industriële tewerkstelling (Vlaanderen 6,1 % en Brussel 34,2 %). Sindsdien is de afbrokkeling in versneld tempo verdergegaan. Het dominante beeld van Wallonië is dat van de desindustrialisering.

In de voorbije kwarteeuw heeft Wallonië dan ook heel wat aan economisch gewicht verloren. Vlaanderen brengt nu 56 % van het bruto nationaal produkt voort, en Wallonië nog slechts 28,4 %. De Waalse economie vertegenwoordigt dus nog de helft van de Vlaamse.

En de problemen lijken in de eerstkomende jaren nog groter te zullen worden. Volgens een recente nota van het Planbureau zal het Waalse aandeel in de Belgische bevolking, na te zijn teruggelopen van 40 % in 1900 tot 32,7 % in 1975, weliswaar lichtjes stijgen tot 33,2 % in 1990 en zal de Waalse actieve bevolking in de komende vijf jaren toenemen van 1.267.000 tot 1.313.000 personen, maar de werkloosheid zal nog oplopen.

In de gunstigste hypothese zullen in 1985, bij een ongewijzigd beleid, 1.070.000 personen tewerkgesteld zijn, nauwelijks 3.000 meer dan in 1980. In de slechtste hypothese neemt de werkgelegenheid af tot 990.000 arbeidsplaatsen. Over vijf jaar zullen dus 243.000 tot 323.000 Walen geen werk in eigen gewest vinden. Als men daarvan 60.000 pendelaars aftrekt, blijven nog 183.000 tot 263.000 werklozen over, wat neerkomt op 13,9 tot 20 % van de actieve bevolking, naar gelang van de hypothese. De Waalse wanhoop is dus maar al te gegrond..."



Over dit soort van vergelijkingen zijn twee opmerkingen te formuleren. In de eerste plaats werkt men op basis van cijfers en gemiddelden per landsgedeelte, terwijl de dispariteiten tussen de subregio's in elk landsgedeelte meestal aanzienlijk groter zijn dan deze tussen de 'communauteiten' (4). Het is geenszins uitgesloten dat een werkelijk regionale aanpak van de economische en industriële problemen in dit land juist verhinderd zal worden door de typisch communautaire definitie van de problemen, zoals die thans de bovenhand heeft. Zelfs het beschikbare cijfermateriaal laat vaak geen nauwkeuriger vergelijking tussen subregio's toe (5).

Een tweede opmerking geldt de beoordeling van de tussen de twee landsgedeelten vastgestelde dispariteiten. Welke maatstaven hanteert men nl. om de vastgestelde verschillen als ernstig of ontoelaatbaar te beschouwen? Enkele voorbeelden mogen dit illustreren :

a) M. Quévit leidt uit de evolutie van de industriële concentratie (gemeten aan de verhouding tussen het aantal industriële werknemers en het aantal werkgevers) af dat, in een eerste fase, de Waalse industrie sterker te voorschijn komt dan de Vlaamse, en dat de omgekeerde trend zich begint te manifesteren vanaf 1960. Nog afgezien van de vraag of het door hem uitgekozen verhoudingsgetal indicaties biedt omtrent de industriële 'sterkte' of 'zwakte' van een streek, kan er op basis van het door hem gepresenteerde cijfermateriaal hoogstens van een Vlaamse inhaalbeweging gesproken worden :

Evolutie van de industriële concentratie van 1880 tot 1961 (verhouding werknemers/werkgevers in de industrie)  
(6)

<u>Jaar</u>	<u>Vlaanderen</u>	<u>Wallonië</u>	<u>Rijk</u>
1880	3,25	4,77	3,89
1890	3,06	5,82	4,26
1900	4,19	6,36	5,20
1920	6,81	9,33	7,52
1930	7,02	8,68	7,39
1947	6,00	7,26	5,98
1961	8,79	9,19	8,12

b) Diezelfde Quévit heeft het, naar aanleiding van een analyse van de financiële overheidssteun aan de industrie tussen 1959 en 1973, over het feit dat 74 % van deze steun ging naar investeringen die plaatsgrepen in slechts drie bedrijfstakken : de scheikunde (29,1 %), de metaalverwerking (23,4 %) en de metaalnijverheid (21,4 %). Redenerend dat deze drie bedrijfstakken gezamenlijk slechts 34,4 % van hun tewerkstelling in de vier Waalse provincies realiseren, besluit hij tot een benadeling van Wallonië. Hij had er eventueel rekening kunnen mee houden dat de vier Waalse provincies in die periode slechts ongeveer 26 % van de loon- en weddetrekende beroepsbevolking in België telden ...

c) Als belangrijkste criteria voor de economische sterkte of zwakheid van een regio worden meestal het gemiddeld inkomen en de werkloosheidsgraad gebruikt. In dit domein zijn, zoals men weet, heel wat cijfermanipulaties mogelijk. Zo kan men, wat de gemiddelde inkomens aangaat, de klemtoon leggen op gegevens die aantonen dat het gemiddeld inkomen in Vlaanderen, op basis van fiscale aangiften, hoger ligt dan in Wallonië (98,6 tegenover 94,7 van het rijksgemiddelde). Men kan ook de voorkeur van het IRES volgen, dat (in opdracht van de Union Wallonne des Entreprises) tot de bevinding komt dat de arbeidslonen in Wallonië in 1979 gemiddeld 11 % en de salarissen van de bedienden gemiddeld 2 % hoger lagen dan in Vlaanderen ...

Wat de werkloosheidscijfers betreft, kunnen eveneens de meest uiteenlopende resultaten 'à la carte' opgediend worden. Dit wordt op een treffende manier geïllustreerd door een studie van G. De Brabander. Deze auteur stelt vast dat de werkloosheidsgraad (aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen op aantal tegen werkloosheid verzekerden) in oktober 1980 15,8 % in Wallonië, 12,1 % in Brussel en 13,4 % in Vlaanderen bedroeg. Wanneer evenwel met de evolutie sinds 1974 rekening gehouden wordt, komt een ander beeld naar voor :

Regionale aandelen in de werkloosheid (°)

Regio	30.6.1974			30.6.1980		
	mann.	vrouw.	tot.	mann.	vrouw.	tot.
Vlaanderen	49,3	43,7	46,2	48,5	57,5	54,3
Wallonië	42,0	46,7	44,6	37,7	33,8	35,2
Brussel	8,7	9,6	9,2	13,8	8,7	10,2

(°) Uitkeringtrekkende volledig werklozen in % van het rijkstotaal.

Uit deze cijfers kan de conclusie gehaald worden dat het Waalse aandeel in de werkloosheid sterk gedaald is sinds medio 1974 : "De crisis, die zich op het vlak van de macro-economische aggregaten toch pas na 1974 is gaan manifesteren, heeft dus een gunstig effect gehad op de relatieve werkloosheidspositie van Wallonië. Dit was niet alleen het geval voor de vrouwelijke, maar ook voor de mannelijke werklozen. In Brussel en, meer nog, in Vlaanderen heeft het crisis-effect duidelijk een verslechtering van de relatieve positie tot gevolg" (7).

De Brabander pleit evenwel voor een meer verfijnde benadering op basis van werkgelegenheidscoëfficiënten (die de verhouding weergeven tussen de werkgelegenheid in een streek en de actieve bevolking, inclusief werklozen en miliciens, die in de streek woont). Na vergelijking van deze werkgelegenheidscoëfficiënten per provincie, komt hij tot het besluit dat de werkgelegenheidsproblematiek zich enigszins scherper stelt

in de Vlaamse dan in de Waalse provincies. Overigens komt de provincie Limburg naar voren als de probleemregio bij uitstek op het vlak van de werkgelegenheid.

De auteur betwist overigens de gangbare redenering omtrent de impact van de industriële structuur in bepaalde streken: "Concreet luidt deze redenering dat de staalnijverheid, als bedreigde sector, de Waalse economie hypothekeert, terwijl er ook in de metaalverwerking en enkele andere branches zware verliezen aan arbeidsplaatsen genoteerd worden. De sectoriële structuur zou dus de Waalse provincies extra belasten, waartegenover in Vlaanderen de textielbranche en ook de bouw een schaduw werpen op een overigens vrij gunstige structuur"... Analyse op grond van regionale groeimodellen leidt volgens De Brabander evenwel tot heel andere conclusies, nl. dat "de structurele nadelen in Henegouwen en Luik van veel geringer betekenis zijn dan de specifiek regionale handicaps. Structuurproblemen zijn vooral relevant in Oost- en West-Vlaanderen en ook in Limburg. Wanneer de werkgelegenheidscoëfficiënten en de werkloosheidsniveaus bij deze resultaten betrokken worden, blijkt zeer duidelijk dat Limburg en Oost-Vlaanderen de probleemregio's bij uitstek zijn..." (8).

Uit deze enkele voorbeelden blijkt niet alleen hoe delicaat het is uit algemene gemiddelden m.b.t. macro-economische aggregaten eenduidige besluiten te trekken, maar wellicht nog meer dat de verwoede Waals-Vlaamse economische pennestrijd veeleer bijdraagt tot de versluiering van de werkelijke problemen inzake werkgelegenheid en industriële structuur dan tot verheldering ervan.

Inhoudelijk gezien, lijkt het ten slotte bijzonder moeilijk tot een duidelijke conclusie te komen met behulp van het - overigens overvloedige- communautaire vergelijkingsmateriaal. Afgezien van het sterke vermoeden dat zich in België voornamelijk zeer uitgesproken subregionale dispariteiten voordoen, lijkt de meest plausibele conclusie te zijn, dat zowel Vlaanderen als Wallonië in een (volgens Westeuropese maatstaven) vrij zware tewerkstellingscrisis verzeild zijn geraakt en dat in beide regio's de industriële structuur een grote, zij het een enigszins van aard verschillende, kwetsbaarheid vertoont.

2° Het euvel van de macro-economische cijfergegevens komt eveneens tot uiting in de gangbare opsommingen van een bepaald type van 'verklarende' gegevens. Dergelijke gegevens hebben b.v. betrekking op de rentabiliteit van de bedrijven, de groei van de produktiviteit, de toegevoegde waarde per tewerkgestelde, enz. In de meeste gevallen stelt men nadeliger cijfers vast in Wallonië dan in Vlaanderen.

Het is echter de vraag, wat deze cijfers verklaren. Zij komen in feite neer op een 'petitio principii', en moeten begrepen worden als indicatoren van de uitkomst van zeer complexe en uiteenlopende ontwikkelingen en beslissingsprocessen, waarvan de onderlinge vergelijkbaarheid niet altijd vaststaat. Een vrij demagogische 'wetenschappelijke' praktijk, bestaat er verder in, aan dergelijke meerduidige statistische gegevens een schuldkwestie te koppelen naar een of andere maatschappelijke groep toe. Dit gebeurt frequent naar aanleiding van werkloosheidscijfers en statistieken inzake

loonevolutie. De geschriften van de groep 'Leuvense Standpunten' wemelen van dergelijke pogingen om aan de hand van vergelijkende loonkost- en produktiviteitscijfers het gebrek aan werklust of solidariteit van de werknemers en het gebrek aan moed en economisch begrip van de vakbondsleiders "aan te tonen". Alsof ook loon- en produktiviteitscijfers niet de resultaten zijn van zowel managements- als werknemersstrategieën...

Ten slotte is dit type van 'verklarende' gegevens ontleend aan de context van de individuele ondernemersbeslissing, en is het niet door de truuk van een optelsom over vele eenheden dat men tot geschikte analyse-instrumenten komt voor een macro-economische analyse.

3° Een laatste soort van gegevens heeft betrekking op de eerder kwalitatieve aspecten van het economisch gebeuren en van de industriële ontwikkeling in het bijzonder. Wij beoelzen daarmee het type van onderzoeksmateriaal dat toelaat economische mechanismen en beslissingsprocessen op het collectieve niveau (d.i. als politieke en historische processen) te duiden : d.i. als resultaten van de confrontatie tussen belangengroepen, zoals in het eerste gedeelte van dit referaat werd geschetst.

De gegevens en de studies op dit vlak zijn echter uitzonderlijk schaars in ons land. Slechts vanaf 1960 zijn, bijvoorbeeld, min of meer systematische gegevens voorhanden over de structuur van de holdings en hun participaties in de industriële activiteit van de verschillende streken. Dit is dan

nog vooral te danken aan het werk van een onafhankelijke studiegroep als de C.R.I.S.P. Bovendien betreft het hier hoofdzakelijk 'morfologische' gegevens. Het onderzoek naar de strategieën van ondernemingen en kapitaalgroepen op de arbeidsmarkt is, niet enkel in ons land, slechts in de beginfase (9).

In het reeds aangehaalde werk van M. Quévit ('Les causes du déclin wallon', Brussel 1978) wordt een poging ondernomen om de ongelijke industriële ontwikkeling in Vlaanderen en Wallonië te verklaren vanuit de ontwikkelingen in de kapitaalsstructuur en de strategieën van de kapitaalsgroepen. Hierbij steunt hij vooral op historisch materiaal en op onderzoeksgegevens die in het bijzonder door Waalse onderzoekers in de recente periode werden verzameld. Ofschoon de analyse van Quévit nog tal van vragen onbeantwoord laat, lijkt zijn aanbreng niet onbelangrijk. Ik zal er daarom in het derde deel van dit referaat nader op ingaan.

### 3. KAPITAALSSTRATEGIEËN, BELGISCHE STAAT EN REGIONALISERING

M. Quévit poogt in zijn historisch overzicht (van vóór 1830 tot heden) de verhoudingen te beschrijven tussen de kapitaalgroepen en de burgerlijke staat in België. Deze verhouding behandelt hij als de centrale variabele in de ontwikkeling van de regionale problematiek (10). Daarbij dient onmiddellijk opgemerkt dat hij onder regionale problematiek in feite enkel 'communautaire' problematiek verstaat.



Ik geef hier in grote trekken de resultaten van zijn analyse weer, om nadien aandacht te besteden aan de hypothesevorming m.b.t. de huidige periode. Hij deelt zijn historisch overzicht in drie perioden in ;

- 1° Het opduiken van het regionaal probleem : de industriële verschillen tussen de regio's en de logica van de institutionele centralisering (1890 - 1920).
- 2° De ontwikkeling van het industrieel kapitalisme in Vlaanderen en de regionale politiek als inzet (1920 - 1947).
- 3° De internationalisering van het kapitaal en de ontwikkeling van een gecentraliseerd regionalisme (1947 - 1970).

1° De periode van 1890 tot 1920 is gekenmerkt door de strijd van de verschillende fracties van de oude en de nieuwe burgerij om de staatsmacht. Het ontstaan en de uitbouw van de Belgische staat is daar fundamenteel door getekend. Quévit onderscheidt naast de oude landeigenaars en de clerus : de provinciale burgerij die voornamelijk steunt op de kleine en middelgrote nijverheid, en de industriële burgerij die de opkomende grootindustrie en de grote banken en financiële holdings als economische basis heeft.

Het is voornamelijk de economische alliantie tussen de grootindustriëlen en de grote zakenbanken die, op economisch vlak, de stoot geeft aan de eerste industriële ontwikkeling (met als basissectoren : de steenkoolnijverheid, de zware metaalnijverheid en de spoorwegen) en, op politiek vlak, de doorbraak forceert van de unitaire Belgische staat. Het ontstaan van deze staat zelf is, zoals men weet, nauw verbonden met

rivaliteiten tussen fracties van het toenmalige Europese grootkapitaal (de Rothschilds tegenover de Orangisten).

In een eerste fase heeft de industriële bourgeoisie echter terdege af te rekenen met de weerstand van de grondadel en de provinciale burgerij. Pas wanneer de expansieperiode van 1857 - 1873 duidelijk maakt dat uit de industrie grote winsten te halen vallen, keren de grootgrondbezitters zich op hun beurt naar de aandelenmarkt, hetgeen een definitieve versterking van de industriële burgerij betekent : de lange strijd om de wettelijke erkenning van de Naamloze Vennootschap wordt dan ook beslecht in het voordeel van de grootindustrie. De hele hogere burgerijklasse schaart zich nu achter de waarden van de vrije onderneming en achter de identificatie met de unitaire nationale staat. Dit houdt evenwel niet in dat de concurrentie tussen de industriële en de kleine burgerij ophoudt te bestaan. In de strijd om de staatsmacht is het pleit echter beslecht in het voordeel van de industriële burgerij.

Met tal van voorbeelden toont Quévit aan dat de staat van meet af aan een onmisbare schakel uitmaakt in de opkomst van de grootindustrie en van de industriële burgerij. Hij dekt de risico's die gepaard gaan met de soms roekeloze speculaties van de grote zakenbanken (desondanks gaat de tweede grootste holding, de Banque de Belgique, in 1885 failliet, waardoor de Société Générale praktisch alleenheerser wordt); hij neemt de deficitaire activiteiten van diezelfde holdings over (grote gedeelten van het spoorwegnet, telefoonnet); hij biedt rechtstreeks hulp aan verlieslatende bedrijven of, onrechtstreeks, via een politiek van publieke bestellingen

(b.v. in periodes van laagconjunctuur).

Het is dan ook geenszins verwonderlijk dat alle ministeries met economische inslag, in de eerste plaats het ministerie van financiën, volledig in handen zijn van de grote bankiers en industriëlen. De economische concentratie in de basissectoren, de centralisering van de grote banken en holdings in de hoofdstad, daarbij aansluitend de concentratie van de economische macht in de handen van steeds minder personen en families : dit alles werkt de ontwikkeling van de unitaire staat in de hand. "La référence à l'unitarisme de l'Etat devient un élément-clé de la structure idéologique de la bourgeoisie et une des orientations dominantes de la société" (11). Deze unitaire staat cultiveert ook de franse taal, die als bindteken en classesymbool van de industriële burgerij (ook in Vlaanderen) fungeert.

Maar in het België van die periode, zo noteert Quévit, is de economische verscheidenheid van de gewesten opmerkelijk. Voornamelijk het Samber- en Maasbekken (Henegouwen, Luik) vormt de zetel van de basisindustrie, en dus ook van de grootindustrie. Ofschoon ook in sommige industriekernen in Vlaanderen (textiel in Gent en Kortrijk, metaal in Antwerpen en Gent) middelgrote ondernemingen worden aangetroffen, overheerst daar vooral het beeld van de kleine ondernemingen en de thuisnijverheid (zoals dit ook het geval is voor Namen en Luxemburg). "Il ne fait pas de doute que la Wallonie a connu très tôt un autre type de capitalisme que la Flandre et que la concentration industrielle dans la région wallonne a laissé moins de place qu'en Flandre à la petite et moyenne entre-

prise" (12).

2° De tweede periode (1920 - 1947) wordt door Quévit als dusdanig afgebakend omdat hij hierin een nieuw element in de ontwikkeling van de kapitaalgroepen en van het staatsbestel wenst te beschrijven : de opkomst van een nieuwe Vlaamse burgerij of, om zijn eigen woorden aan te halen, "l'émergence d'une bourgeoisie industrielle spécifiquement flamande" (13).

De economische impuls voor een snellere industrialisering van Vlaanderen zou uitgegaan zijn van de uitbating van de Limburgse steenkoolmijnen (in 1937 bijna 20.000 mijnwerkers) en van de toenemende activiteiten in en rond de Antwerpse haven (te wijten aan de snel stijgende invoer- en uitvoerbehoefte van de Belgische grootindustrie). De versnelde industrialisering in Vlaanderen zou het ontstaan gegeven hebben aan een nieuwe klasse van industriëlen, die zich ging concentreren rond gefusioneerde lokale en provinciale banken en kredietmaatschappijen en die, als Vlaamse industriële elite, de concurrentiestrijd aanging met de gevestigde Belgische holdings om de verovering van de staatsmacht : "Forte d'une structure financière qui lui est propre, la bourgeoisie flamande trouve son autonomie et peut affronter la bourgeoisie industrielle francophone sur le champ de la concurrence" (14).

De strategie van deze Vlaamse industriële burgerij wordt door Quévit geanalyseerd aan de hand van de geschiedenis van het Vlaams Economisch Verbond. Hij stelt vast dat deze burgerij erin slaagt de Vlaamse Beweging, als louter culturele beweging gestart, een economische dimensie te geven en door mid-

del van een populistische ideologie (de emancipatiestrijd van het Vlaamse 'volk') de democratisering van de parlementaire verkiezingen te benutten om geleidelijk greep te krijgen op de unitaire staat. Deze inpalming van de staatsmacht wordt geïllustreerd door het toenemend aantal personaliteiten van V.E.V.-strekking, die de economische ministeries gaan leiden. Het vervolg van het verhaal is, dat de unitaire staatsmacht geleidelijk aan zal benut worden om de Vlaamse industrie te bevoordelen ten nadele van de Waalse industriële ontwikkeling.

Ten aanzien van de analyse van Quévit m.b.t. de opkomst en de doorbraak van een specifiek Vlaamse industriële burgerij zijn een aantal vragen en bedenkingen wel op hun plaats.

In de eerste plaats valt het op dat de machtige francophone burgerij die in het eerste bedrijf de unitaire staat beheerst, in het tweede bedrijf als het ware van het toneel verdwenen is. Dit lijkt des te meer onwaarschijnlijk daar b.v. de uitbating van de Limburgse steenkoolmijnen een loutere aangelegenheid van Franse en traditioneel Belgische kapitaalgroepen is geweest. Ook in de activiteiten in en rond de Antwerpse haven kan men de belangen van de grote Belgische holdings moeilijk wegdenken. En de Vlaamse textielbaronnen spreken zelfs vandaag geen Nederlands.

M.a.w., hoe verklaart Quévit het plotse opduiken van een 'specifiek Vlaamse' industriële burgerij? De economische basis van die burgerij kan m.i. hoogstens geweest zijn: een aantal uit de kluiten gewassen middelgrote provinciale

ondernemers (een Gevaert, een Sap, een Steverlynck...) uit diverse bedrijfstakken, die financiële ademtocht hebben gevonden dank zij de centralisering van lokale spaargelden door aanvankelijk kleine spaarkassen en kredietmaatschappijen. In 1935 werd trouwens pas de wet op de P.V.B.A.'s gestemd, hetgeen beschouwd mag worden als een teken van de heropleving van de provinciale of kleine ondernemers en handelaars (die in Vlaanderen steeds talrijker bleven). Dit kan wellicht ook te wijten zijn aan de geleidelijke ontwikkeling van nieuwe verhoudingen tussen de grootindustrie en de kleine ondernemingen : verhoudingen die niet alleen meer door rechtstreekse concurrentie maar ook in een aantal gevallen door formules van onderaanneming en uitbesteding gekenmerkt worden. Bijkomend moet ook in Vlaanderen de rol van de landbouworganisaties in rekening gebracht worden : via plaatselijke kassen wisten die immers al vroeg de spaargelden van de landbouwbevolking te draineren en te centraliseren tot soms indrukwekkende fondsen (Boerenbond : 720 miljoen fr. in 1926).

De vraag blijft echter open, hoe het te verklaren is dat een bepaalde fractie van kapitaalbezitters als een 'specifiek Vlaamse' kapitaalfractie kan geboren worden. Maar méér nog is het de vraag, hoe het mogelijk is dat de gevestigde Brusselse holdings zich - in een periode van voortschrijdende concentratie en centralisering van de economische macht - afzijdig zouden gehouden hebben van de opkomende rijkdom in een aantal Vlaamse industriële centra. Het onderzoek naar de kapitaalsstructuur en de kapitaalsstrategieën van de periode tussen beide wereldoorlogen is m.a.w. geenszins afge-

sloten.

Anderzijds valt het niet te ontkennen dat verschillende succesrijke industriëlen en bankiers in het kader van het V.E.V. aansluiting hebben gezocht en gevonden bij een amalgaam van diverse fracties uit de middengroepen, die na de instelling van het algemeen stemrecht in 1921 een sterkere stem in het politieke kapittel gingen vertegenwoordigen. Men kan hier denken aan lagere clerus en onderwijzers in de rurale gebieden, aan de georganiseerde landbouwersstand, aan bedienden en lagere ambtenaren in de steden. Op een alliantie met deze klassefracties wijzen trouwens de drie fundamentele eisen van het 'minimalistisch programma' van de Vlaamse Beweging :

1. de vervlaamsing van het onderwijs, de rechtspraak en de overheidsadministratie op Vlaams grondgebied;
2. de verdeling van het leger in Vlaamse en Waalse eenheden;
3. de reorganisatie van de centrale administratie op basis van het taalkundig evenwicht van de gewesten.

Men krijgt de indruk dat de unitaire Belgische staat, gedomineerd door de franstalige industriële burgerij, voornamelijk in Vlaanderen een aantal uiteenlopende categorieën van de bevolking tegen zich in het harnas wist te jagen, die ondanks hun onderling verschillende belangen deze unitaire staat voldoende wantrouwen om zich eerst en vooral in eigen verband te organiseren en, mede onder stuwning van een invloedrijke katholieke clerus, de koepel op te zoeken van een anti-unitaire, anti-centralistische, populistische en corpo-

ratistische partij en ideologie. Ook de aanvankelijk mino-  
ritaire christelijke vakbonden en kassen voor onderlinge bij-  
stand hebben zich ten dele in de schaduw van deze politieke  
stroming ontwikkeld, ofschoon het nooit aan spanningen (bin-  
nen de Belgische Volksbond b.v.) ontbroken heeft (15).

Tot besluit kan gesteld worden dat de analyse van Quévit  
m.b.t. de periode 1920 - 1947 meer vragen opwerpt dan oplost.  
Zijn aanname van de opkomst en de heersersroeping van een  
nieuwe Vlaamse industriële burgerij is empirisch onvoldoende  
onderbouwd en men krijgt de indruk dat hij hier sterk afwijkt  
van het analysemodel dat hij nochtans met behoorlijk succes  
wist toe te passen op de vorige periode. Hij laat zich inder-  
daad sterk beïnvloeden door de culturalistische inslag van  
de Vlaamse geschiedschrijvers die hij raadpleegde en door een  
voorbarige communautaire definitie van de regionale problema-  
tiek.

3° De blinde vlekken in de analyse van de periode 1920 - 1947  
blijven grotendeels aanwezig in de analyse van de laatste pe-  
riode (1947 - 1970). Hier wordt een reeds dominant geworden  
Vlaamse industriële burgerij ten tonele gevoerd, die erin  
slaagt de staatsmacht aan te wenden voor de expansie van de  
Vlaamse gewesten met de hulp van buitenlandse kapitalen.  
De traditionele Belgische holdings daarentegen houden de Waal-  
se industrie gevangen in een verouderd management en, in plaats  
van de noodzakelijke industriële vernieuwingen door te voeren,  
verplaatsen zij hun belangstelling en hun kapitaal naar Vlan-  
deren of zelfs buiten België. De analyse van de regionale  
overheidspolitiek (expansiewetten van 1959 tot 1970) wijst



uit dat de overheid nagenoeg geen correctie weet aan te brengen aan de regionale dispariteiten die door de strategieën van de kapitaalgroepen worden teweeggebracht. En tot besluit : "L'analyse historique appuie ... l'hypothèse selon laquelle l'action des pouvoirs publics est orientée par un rapport de force institutionnel en faveur de la Flandre, relatif au système de relations qui lie la bourgeoisie industrielle flamande aux autres forces sociales de sa région dans leur rapport à l'Etat..." (16).

Naar de recente periode toe lijkt de analyse van Quévit nog minder te overtuigen. Zij inspireert evenwel tot meerdere vragen ter overweging en met het oog op verdere studie.

1° Zoals in het voorgaande reeds betoogd werd, is de hypothese van de opkomst van een machtige Vlaamse industriële elite tussen beide wereldoorlogen een weinig plausibele stelling. De industriële centra in Vlaanderen bleven, evenals in Wallonië, overwegend in handen van de Belgische francophone kapitaalgroepen. Het lijkt mij echter belangrijker te onderzoeken in welke mate de verhouding tussen deze kapitaalgroepen en de centrale staatsmacht gewijzigd werd onder invloed van de opkomst van de parlementaire democratie en de politieke massapartijen. Het lijkt namelijk niet ondenkbaar dat de kapitaalgroepen in die tijd een nieuw relatie-circuit met de staatsapparaten hebben ontwikkeld, waardoor zij, meer en meer achter de schermen opererend, dezelfde voordelen en garanties konden behouden die zij in het publieke politieke debat, gezien de sterk wisselende meerderheden, minder beveiligd wisten. De uitbouw na W.O. II van een autonoom

systeem van collectieve arbeidsverhoudingen zou kunnen begrepen worden als een gelijkaardige - overigens geslaagde - poging van de kapitaalgroepen om op grond van een afzonderlijk compromis met de vakbonden een circuit buiten de rumoerige partijpolitiek op te bouwen. Als de hypothese, dat dergelijke circuits tot ontwikkeling zijn gekomen rond alle belangrijke functies die de staatsmacht voor de kapitaalgroepen vervult, juist is, dan hoeft men zich heden niet te verwonderen over de uitholling van de parlementaire democratie. Eveneens komt dan de aanwezigheid van vertegenwoordigers uit de 'provinciale' burgerij in de regeringen vóór W.O. II in een ander daglicht te staan; overigens zijn hun belangen niet zo tegenstrijdig met deze van het grootkapitaal, dat allianties uitgesloten moeten worden.

2° Het is niet omdat tussen beide wereldoorlogen onder invloed van de Vlaamse Beweging voor het eerst de kreet om regionale genoegdoening heeft weerklonken, dat de oorzaken van de regionalisering in die periode moeten gezocht worden. Het lijkt waarschijnlijker dat de problematiek van de regionalisering, zoals zij door de Waalse arbeidersbeweging naar voor gebracht werd, veeleer wortels heeft in de naoorlogse periode en m.n. nauw verbonden is met de opkomst van het internationale kapitalisme.

De internationalisering van de kapitaalaccumulatie heeft niet alleen als gevolg gehad dat gebieden met goedkope arbeidsreserves en met een aantrekkelijke infrastructuur en ligging (zoals een aantal Vlaamse gewesten na het totstandkomen van de E.E.G.) door internationale kapitaalgroepen verder geïndustrialiseerd werden. Ook de nationale holdings hebben zich

over de grenzen gewaagd en beoefenen mede de typisch internationale strategieën, waarbij verschillende nationale kapitaalmarkten, arbeidsmarkten en overheidsregelingen tegen elkaar kunnen uitgespeeld worden. Zij ondergaan echter willens nillens een internationale concurrentiedruk waartegen de nationale staat hen voortaan niet langer afdoend kan beschermen. Hier ligt dan ook de verklaring voor de relatieve kwetsbaarheid van sommige Belgische holdings en industriële groepen : lange tijd gekoesterd in een luxueus bed van staatswaarborgen allerhande, vinden zij niet altijd meer de vitaliteit om zich aan te passen en te vernieuwen. Het themanummer van La Revue Nouvelle naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van de Société Générale spreekt daarover boekdelen (17).

3° In het licht van de voorgaande beschouwing moet ongetwijfeld de 'externe' factor van de internationalisering van de kapitaalaccumulatie bij de analyse van de verhoudingen tussen kapitaalgroepen en nationale staat betrokken worden. Er moet onderzoek verricht worden naar de concurrentieverhoudingen tussen buitenlandse en Belgische kapitaalgroepen in hun verhouding tot de nationale staat. De vraag moet gesteld worden, welke kwalitatieve verschuivingen in de verhouding tussen kapitaalgroepen en staat teweeggebracht worden onder invloed van de ontwikkeling van multinationale strategieën. Vertegenwoordigt een centralistische unitaire staat voor deze groepen (gezien o.m. hun gewijzigde constellatie) nog hetzelfde belang als voorheen ? Of is de communautarisering (de regionalisering op zijn Belgisch) in wezen de weerspiegeling op het partijpolitieke en parlementaire vlak van een strijd

tussen oude en nieuwe kapitaalfracties om de materiële staatssteun ?

4° Inmiddels is van een autonoom overheidsbeleid in functie van de correctie van (sub)regionale dispariteiten niets méér te merken dan voorheen. Of het nu gaat om een 'nationale' dan wel om een 'regionale' expansiepolitiek, de dominerende privé-groepen (zowel buitenlandse als Belgische) komen in elk geval ruim aan hun trekken (zoals Quévit aantoont). Aldus dient het probleem van de (sub)regionale ongelijkheden zich verder in alle scherpste aan als een objectief gegeven van de klassenstrijd.

VOETNOTEN

- (1) ... indien het mij toegelaten is de studie van T. Luyckx, "Geschiedenis van de economische bewustwording in Vlaanderen" (Antwerpen, Nederlandse Boekhandel, 1967) aldus parafraserend samen te vatten.
- (2) S. Stuurman, Kapitalisme en burgerlijke staat. Een inleiding in de marxistische politieke theorie, Amsterdam, Socialistische Uitgeverij, 1978.
- (3) M. Quévit, Les causes du déclin wallon, Bruxelles, Ed. Vie Ouvrière, 1978, p. 112. Deze auteur citeert een reeks van franstalige vergelijkende studies, waarvan de eerste dateren uit 1961.
- (4) Zie o.m. G.L. De Brabander, Ruimtelijke verschillen in werkgelegenheid, in Economisch en Sociaal Tijdschrift, 1981, nr. 3, p. 411-423.
- (5) De Brabander, o.c., p. 411.
- (6) M. Quevit, o.c., p. 49, 85, 112.
- (7) De Brabander, o.c., p. 412.
- (8) De Brabander, o.c., p. 415, 420.
- (9) Zie het themanummer 'Arbeidsmarkt en ongelijkheid' van de Sociologische Gids, jan./april 1977. Aan de afdeling Arbeidssociologie van de K.U. te Leuven is thans het rapport in voorbereiding van een onderzoek naar patronale strategieën op de arbeidsmarkt ('Vestigen, sluitingen en arbeidsmarktbeleid', in opdracht van het F.K.F.O.).
- (10) De ondertitel van zijn werk luidt : "L'influence du pouvoir politique et des groupes financiers sur le développement régional".
- (11) Quévit, o.c., p. 63.
- (12) J.L. Litt, Structures sociales régionales et développement économique : la population active en Belgique de 1880 à 1961, Centre d'Etudes du Développement Régional, Louvain, U.C.L., 1971, p. 16.
- (13) Quévit, o.c., p. 80.
- (14) o.c., p. 88.

- (15) Zie o.m. E. Gerard, Het Algemeen Christelijk Werkersverbond, omstreden standsorganisatie, in : De Gids op Maatschappelijk Gebied, april 1981, p. 291 - 326.
- (16) Quévit, o.c., p. 152.
- (17) La Revue Nouvelle, Nov. 1972. In een eindbeschouwing onder de sarcastische titel "La Société Générale, agent de progrès ?", schrijft de redactie : "une certitude tout d'abord : la Wallonie ne doit rien attendre de la Société Générale. Celle-ci a déjà préparé ses valises australiennes, canadiennes et nord-américaines..."

## ABSTRACT

It was part of the assignment to explore the link between regionalization on the one hand, and employment, industrial structure and investment policy on the other hand. Because of the embryonic stage which labour sociological research is still in, only a few questions and considerations are proposed here.

First of all, it is argued that the investments necessary for an adequate study of the developments involving the socio-economic fracture, are not sufficiently developed. Attention should be focussed on the role played by capital strategies in the historical development of the Belgian political and economic system. This paper advances arguments in favour of inequality based on the dialectics of class struggle running through the different social formations in the transition to a late capitalist society.

A second series of considerations relates to the current discussions of regional inequality in Belgium. It is ascertained that the comparative studies backing up the devolution debate are susceptible to many different interpretations and that the most striking inequalities should probably be situated not in the interregional field (Flanders - Wallonia) but more in the area of subregional aggregates.

A final series of considerations is devoted to Quévit's study "Les causes du déclin wallon". It is to the advantage of that study that it pays attention to the role of capital fractions throughout the different stages of industrialization. The way in which different capital fractions are distinguished, and the social formations (alliances) are

situated seems however open to criticism. The work therefore illustrates at least the embryonic stage in which the study of spatial inequality in Belgium lingers .